

Szentmihályi Imre: A göcseji nép eredethagyománya

Budapest, 1958. 67 lap, 8°. A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára.

Merész, de vonzó feladatra vállalkozott a szerző, amikor egy kétes hitelű göcseji mondát történeti kutatás kiindulópontjául választott. Egy múlt századi, műdalokkal és hamisítványnak látszó darabokkal kevert gyűjteményben változat nélkül meghúzódozó *Attila-monda* keltette fel érdeklődését; arra vállalkozott, amit mindenki eleve kilátástalannak tartott volna — a monda hiteles népi hagyományát megállapítani, s belőle történeti tanulságokat levonni. A vállalkozás merészsége annál nagyobb, mivel nem a dilettáns módján, a fantázia ellenőrizhetetlen csapongásával akart hozzáfogni, hanem a tudomány kötelező fegyelmezettségével: gondos gyűjtéssel ellenőrizni az egykori adatot, s a néprajzi anyagot körültekintő filológiai-történeti elemzésnek vetni alá. SZENTMIHÁLYI-nak sikerült az egykori monda törmelékeit összehordania, s ezzel többé-kevésbé használható alapot szerkeszteni belőle további vizsgálódásaira, bár nem egészen sikerült elosztatnia azt az aggályt, hogy a mondatörmelékek nem a KÖVÁRY-szöveg utólagos, irodalmi hatásából származnak-e? Mindenképpen fennáll azonban a valószínűsége is az egykori KÖVÁRY-féle monda hitelességének. Ezekután gondos és aprólékos elemzéssel lehántja róla mindazt, ami alkalmilag hozzácsapódott vándor-motívum, s a homályos utalásokból, átalakult, elmosódott tartalmi elemekből kielemezi a következő magot: a göcseji nép őseit megszemélyesíti egy „palóc herceg”, akinek népe a „rácokkal”, tehát valami szláv néppel ellenséges viszonyban él, s egy keletről jövő sereg és vezér — akit a monda Attilának nevez — közösen leveri a rácokat, s nagy veszélyből szabadítja ki a palóc herceget és népét; a herceg az Attilával azonosított uralkodó főembere lesz.

SZENTMIHÁLYI e mondai mag történeti hátterét a dunántúli avarok maradványainak a morva-szlávokkal folytatott élet-halál harcában s a honfoglaló magyarsághoz való csatlakozásukban látja, Attilát pedig későbbi behelyettesítésnek fogja föl. Gondolatmenetét az összes számbajövő ellenvetések gondos mérlegelésével és az eddigi történeti-régészeti irodalom tekintetbevételével fejti ki, s ez a munka igen tiszteletre méltó szellemi teljesítmény. Ahol a kutatás természete annyira feltevészerű, mint itt is, ott a kutató különösen érzi a szükségét, hogy minden lehetőséggel szembenézzen, és széles körű bizonyítással tegye áthidalhatóvá a ki nem számítható történeti lehetőségek buktatóit. Amit ezen a téren SZENTMIHÁLYI elvégez, az kiállja az összehasonlítást az ilyenfajta filológiai nyomozások bármelyikével. Persze vállalnia kell az ilyen munkákkal szemben jogos kételyeket is. Hiszen minden hipotetikus munka bizonyos fokig a szerencsétől függ. Láttunk már véglegesnek látszó etimológiákat és rájuk épített történeti következtetéseket kártyavárként összeomlani, s éppen ma vagyunk tanúi egy generációkat foglalkoztató vita már végleg nyugvópontra jutott, elfogadott eredménye teljes revíziójának — ANONYMUS személyét illetőleg. Tévedni tehát nem szégyen ilyen „nyomozásokban”, s sem a beléjük fektetett szellemi munka értékén nem változtat, ha eredménye később tévesnek bizonyul, sem az ilyen munkák szükségét nem zárhatja ki.

Amit már most „előre” változandónak jósolunk elméletében, az az avarsággal való azonosítás. Ez az a kérdés, ami a régészeti-történeti kutatásban a legellentétebb álláspontokat és egészen új kutatásokat mutathat fel. Az egykori avar régészeti hagyatékot kezdik honfoglaló magyarsággal — annak köznéppel — vagy egy magyarság-előtti, idesoródott, hozzánk hasonló kultúrájú etnikummal azonosítani, vagy a kábaroknak a honfoglaláskor előbb és más úton történt ideérkezésével magyarázni, s kapcsolatba hozni az itt talált székelyekről szóló hagyománnyal. Igen nagy kérdés tehát, hogy az elkövetkező tíz év is olyan álláspontot fog-e elfoglalni az avar kérdésben, mint amit a szerző a korábbi irodalom alapján választott. Szerintünk azonban ez nem is lényeges. Tökéletesen elég, ha annyit fogadunk el a monda történeti hátteréről, hogy egy törökös-nomád nép, akit szláv környezete palócnak nevezett, csatlakozott a honfoglaláskor a magyarsághoz, előzőleg a szlávoktól szorongatva. Ennyit ki lehet olvasni a mondából, az ilyen természetű munkáknál nem nagyobb belemagyarázással. Tehát ha ilyenfajta történeti eseményre fényt tud deríteni a további kutatás, akkor a monda igen valószínűen lehet annak késői emlékezete.

Sokkal nagyobb aggályokat támasztottunk SZENTMIHÁLYI kiindulópontjával szemben: a monda hitelességét illetően. Különösen néphagyományunk monda-szegénysége és egy ezeresztendő emlékezés feltevése keltett bizalmatlanságot iránta. Általában inkább várunk és fogadunk el Erdélyből ilyen régi hagyományt, mint magyarországi — főleg dunántúli részekről. Ez tehát nem fokozta a bizalmat a kétes hírű *Attila-monda* népi eredetével szemben. Azonban éppen ebben a vonatkozásban kapott SZENTMIHÁLYI újabbán igen erős támogatást abban a horvát népköltési gyűjteményben, amit KISS Mária ismer-

tetett meg lapunk olvasóival: Maja BOŠKOVIĆ-STULLI: *Istarske narodne priče* c. munkájában. Ebben a Göcsej délnyugati szomszédságából származó anyagban tizennégy *Attila-monda* található, mégpedig kétségtelen hiteles hagyomány modern lejegyzése. Ha a középkori *Attila-kultusz* ezeken a horvát területeken — még ha ellenséges beállításban is — fennmaradhatott, akkor nem találjuk egyáltalán meglepőnek, ha a szomszédos magyar területen is fennmaradt. Hiszen nekünk volt a legerősebb középkori *Attila-kultuszunk* Európában! Persze, nem Attilától közvetlenül leszármazó mondákról van itt szó, hanem a magyar krónikák korából. A „palóc-herceg” mondájában is már eleve másodlagosnak tűnt Attila szereplése, ami a középkori *Attila-kultusz* idején kerülhetett a helyi hagyomány más alakjának helyébe. Azonban bármint van is, a göcseji mondát mint helyi néphagyományt most már sokkal kevésbé lehet kételkedéssel fogadnunk. S itt megdölgölésül szolgálhat a regősénekek szívós fennmaradása is a göcseji és a környező végeken, ami a magyarság egyik legrégebb történelmi hagyománya erős történelmi emlékezésekkel teli részekkel, köztük mondának is mondhatóval (Eustach-csodaszarvasmonda a búcsúi és dozmái énekekben). Göcsej is egyik nagy régiség-rejtő peremvidékünk, még ha ez a „perem” nyugaton van is.

Mindent egybevetve meg vagyunk győződve, hogy a Néprajzi Társaság helyesen cselekedett, amikor felvette sorozatába ezt a munkát. Szakembereink hajlamosak arra, hogy csak a nagy adattömeggel kétségtelenül bizonyítható, szinte leolvasható eredményeket tekintsek kutatóhoz méltónak, s gyanakodva tekintenek az ilyen hagyománytörmelekek felhasználására nagy távlatú következtetésekben. Azonban, ha lemondunk a hipotetikus munkáról, ha kizárjuk kutatásaink sorából a fantáziának, logikus következtetésnek és a valószínűségek mérlegelésének együttes szellemi erőfeszítését, akkor ellaposodik és mechanikussá válik tudományunk. Vállalnunk kell tehát a feltevéssel járó tévedés kockázatát, mert sok területen csak így juthatunk újabb eredményekre.

SZENTMIHÁLYI dolgozatát módszeres eljárása, egy elhanyagolt terület felkarolása, de nem utolsó sorban a probléma meglátása és bátor megragadása miatt is elismerés és tisztességes hely illeti meg alapos monográfiákban eléggé szegény folklórkutatásunkban.

VARGYAS LAJOS

Tárkány Szűcs Ernő: Vásárhelyi testamentumok

Budapest, 1961. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 447 p. XXXII tábla

A szerző neve a néprajz- és a jogtudományban nem ismeretlen. A biztató kezdetnél jóval többnek számított a *Mártély népi jogélete* c. könyve, amelyet mindkét említett tudományszak kedvezően fogadott (FÉL Edit: A magyar népi társadalom életének kutatása. Bp. 1948. 10. — KULCSÁR Kálmán: A jogszociológia problémái. Bp. 1960. 118.); a pozitív értékelésekbe sajnálatosan éppen a néprajztudomány részéről vegyült bántóan disszonáns hang (Ethn. LXVI: 189.), mely azonban szerencsére társtalan maradt. Míg általában a néprajz- és a jogtudomány fiatal, „köztes” ága: a *jogi néprajz* módszere, terminológiája s egész működése ki sem alakult és lényegében elméleti zsákutcába került, addig a néprajzi kutató-jogtörténész TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ tucatszámú értékes tanulmányokkal gazdagította mindkét disciplinát. Érdeklődésének főiránya korán megmutatkozik *Erdély öröklési jogszokásai* c. tanulmányában; úttörő jellegű az eléggé nem sajnálhatóan követés és folytatás nélkül maradt *Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben* c. terjedelemre ugyan szerény, problematikájára nézve viszont annál merészebb és gazdagabb dolgozata; a szerzőnek köszönhetjük a jogi néprajz eredményeinek egyik legátfogóbb ismertetését is: *A népi jogéletkutatás problémái a Nagy-Alföldön*. A jelen munka „melléktermékeként” születtek a következők: a Kiss Lajos azonos című könyvét történelmi adatokkal kiegészítő *Vásárhelyi híres vásárok*, továbbá *A vásárhelyi úrbér-rendezés néhány néprajzi értékű dokumentuma és a Régi vásárhelyi tulajdonjegyek*.

Hírdmezővásárhely számos kiváló kutatóval dicsekedhetik: TÖRÖK Károly, SZEREMLEI Samu, KISS Lajos — hogy csak a legismertebbeket említssem —, akik úgy tudtak bánni a helyi anyaggal, hogy eredményeik országos jelentőségűekké váltak. Példájuk tehát kötelez minden helyi kutatót és ennek a tudomány- és művészetpártoló városnak nagynevű elődeihez, kortársaihoz cseppet sem méltatlan fia a szerző, aki felsorolt tanulmányain kívül több vásárhelyi témát is feldolgozott. Vásárhelyről szól ez a könyve is és ha Kiss Lajos a kapitalizmus kori szegény emberek életével ismertetet meg bennün-